

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

De Scheeken,
Best - Sint-Oedenrode - Liempde

Authentieke erven, karakteristieke tuinen

De kenmerken van
wederopbouwboerderijen

Wederopbouw van boerderijen

Tussen 1940 en 1965 herstelt Nederland de schade die de Tweede Wereldoorlog aanrichtte. In deze wederopbouwperiode zijn hele delen van dorpen en steden opnieuw opgebouwd. Ook in landelijk gebied was herstel nodig. Niet alleen om de verwoesting van de oorlog te boven te komen, maar ook om slecht functionerende, kleinschalige agrarische gebieden een nieuwe impuls te geven. Onder aanvoering van Bureau Wederopbouw Boerderijen zijn tientallen boerderijen opnieuw gebouwd. Daarbij werden eigentijdse inzichten toegepast in uniformiteit, standaardisering en vernieuwing. Die nieuwe inzichten zijn ook van invloed geweest op de erven en tuinen van boerderijen.

In De Scheeken, een 1.000 hectare groot ruilverkavelingsgebied tussen Best, Sint-Oedenrode en Liempde, zijn in de periode na de Tweede Wereldoorlog elf burgerwoningen en zeventien boerderijen gebouwd. Het is de vraag of deze onderdeel zijn van het unieke ruilverkavelingsplan dat in 1944 voor De Scheeken was ontwikkeld of dat ze tot stand kwamen als herstel van het oorlogsgeweld.

Vertrouwde langgevelboerderijen

Dat het hier enkel om 'gebiedseigen' langgevelboerderijen ging, is wel een feit. Vasthouden aan dit type sloot aan op het beleid van Bureau Wederopbouw Boerderijen. Daarin had het 'streekeigen

bouwen' prioriteit. In vorm en typologie was de traditionele indeling in deze jaren nog steeds beeldbepalend voor deze boerderijen. Zo was er nog altijd sprake van een eenheid tussen voor- en achterhuis. Toch was er ook al wat nieuws aan deze boerderijtypes te ontdekken: de toepassing van de traditionalistische architectuurstijl 'Delftse School'.

Traditionele boerderij, moderne bedrijfsvoering

Net zoals vóór de Tweede Wereldoorlog werden de meeste hernieuwde langgevelboerderijen dicht bij de openbare weg gebouwd. Ze hadden veelal een siertuin en een kleine wei aan de voorzijde.

'Delftse School' (1925-1955)

Deze architectuurstroming is ontwikkeld onder invloed van professor M.J. Granpré Molière. Hij zocht naar een harmonische verhouding tussen vorm en techniek. De stroming kenmerkt zich door het gebruik van traditionele bouwvormen, materialen en eenvoudige bouwvolumes met zadeldaken en topgevels. Soms worden de boerderijen voorzien van een tuit- of trapgevel, die ze een statige uitstraling geeft. Naast de traditionele bakstenen worden tevens moderne materialen en technieken toegepast, zoals stalen ramen en betonconstructies.

De vernieuwing zat hem vooral in de bedrijfsvoering, die hier na de Tweede Wereldoorlog tot ontwikkeling kwam. Het vee werd namelijk niet meer volledig in de boerderij gehuisvest, maar in meerdere stallen op het erf. Deze werden speciaal gebouwd voor de diverse soorten vee. Daarmee was de moderne bedrijfsvoering vooral zichtbaar op de erven.

zogenoemd verbindingslid met elkaar waren verbonden. Later kwam de woning helemaal vrij te staan. De vormgeving van de boerenwoningen was in het begin nog vrij traditioneel. Vanaf de jaren '60 onderscheidden ze zich echter nauwelijks nog van burgerwoonhuizen.

Nieuwe boerderijtypes

In de loop van de jaren '50 werd werken en wonen op de boerderij steeds verder gescheiden. Er ontstonden andere boerderijtypes, waarbij het woondeel en het bedrijfsdeel enkel nog door een

Inrichting van landschap en boerderij-erven

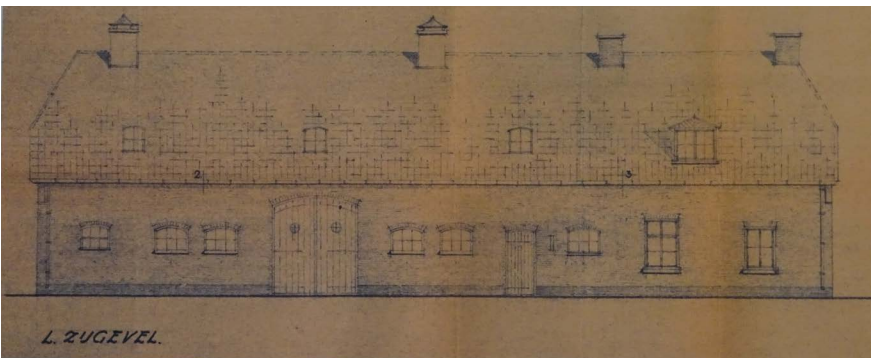
Het ruilverkavelingsgebied De Scheeken is in 1944 ontwikkeld door landschapsarchitect Roelof Jan van Benthem (1911-2003) van Staatsbosbeheer. Hij liet zijn ruilverkavelingsontwerp aansluiten op de bestaande landschappelijke structuur en de bestaande beplantingen. Met succes, want waar in andere projecten nieuwe verkavelingspatronen leidden tot grootschalige landschappen, is hier het kleinschalige en historisch gegroeide landschapskarakter van De Scheeken bewaard gebleven.

De wederopbouwboerderijen in De Scheeken dragen, samen met de landschappelijke beplantingen zoals hout-singels, -wallen en bomenrijen, bij aan dat authentieke karakter. Professor Bijhouwer schreef het in 1943 al in zijn boek 'Nederlandse boerenerven': elke streek heeft een eigen beplantingstypologie. Niet alle beplantingssoorten en -vormen komen namelijk overal in Nederland voor. Maar welke landschappelijke beplantingen je ook vindt, ze vormen een twee-eenheid met de boerderijen die zich in de nabije omgeving bevinden.

Landschapsverzorging

De zorg voor het behoud van de esthetische kwaliteiten van het landschap en haar beplantingen werd in de tijd van de wederopbouw 'landschapsverzorging' genoemd.

Ontwerptekening van een wederopbouwboerderij, ook bedoeld voor De Scheeken (uit Atlas van de Wederopbouw)

Boerderij-erven met een 'mannelijke' en 'vrouwelijke' kant

Een historisch agrarisch erf heeft een achter- en een voorerf, ook wel de 'mannelijke' en 'vrouwelijke' kant van het erf genoemd. Het achtererf was altijd doelmatig en praktisch ingericht. Er stonden schuren en het was voorzien van functionele beplanting zoals hakhout. Ook was er ruimte om te manoeuvreren met paard en wagen. Het achtererf stond dus volledig ten dienste van de bedrijfsvoering. In tegenstelling tot het voorerf: dat bestond uit een kleine siertuin, een ruime moestuin, een boomgaard en soms een bleekveld of een dierenweide. Ook stond hier vaak een bakhuisje en een waterput, meestal in de nabijheid van keuken of geut (goot).

Meer machines, minder moestuin

In de wederopbouwperiode veranderde de bedrijfsvoering en het woongenot. Zo kwamen er grotere machines. De oorspronkelijke zanderven werden vervangen door grote oppervlakken met (beton)klinkers of betonplaten. De vrijstaande stallen en schuren werden steeds groter in omvang. Het functionele achtererf veranderde daarmee in schaal én in gebruik.

Maar de grootste veranderingen uit die periode zag je vooral terug aan de voorzijde van de boerderijen. Door de technische vooruitgang waren waterputten en bakhuisjes niet meer nodig. In deze periode zijn er dan ook nagenoeg geen nieuwe exemplaren meer gebouwd. De moestuinen werden kleiner, omdat eigen groenten telen niet meer zo hard nodig was. Siertuinen werden juist groter, waardoor ze in deze jaren sterk gingen lijken op de tuinen bij burgerwoningen.

Beplanting op wederopbouwerven en -tuinen

Ook de beplanting van erven en tuinen onderging in de periode van de wederopbouw danige veranderingen. Op het achtererf bleef de beplanting bestaan uit streekeigen (inheemse) soorten, die pasten bij de bodemsoort en de waterhuishouding van het gebied. De beplantingselementen waren afgestemd op functioneel gebruik en versterkten het verkavelingspatroon, zoals dat voor veel gebieden op de tekentafel was uitgedacht.

Op het voorerf kwamen traditionele planten en boomsoorten (zoals leilindes en boerenhortensia's) steeds minder voor. De moderne stijl van grote gazons met strakke heester- en vaste plantenborders werd ook door boerenfamilies omarmd. Het leidde bij de boerderijen tot tuinen met een sobere vormgeving. Waar werd gekozen voor traditionele haagsoorten zag je vooral beuk, haagbeuk of liguster. Waar moderne soorten werden toegepast, ging het vooral om hagen van zuurbes (Berberis), spierstruik (Spiraea) en struikkamperfoelie (Lonicera). Ook coniferen deden in deze periode hun intrede op het platteland.

Wellicht heeft de kenmerkende ontwerp- en beplantingsstijl van de bekende tuinarchitecte Mien Ruijs invloed gehad op het platteland. Haar zogenoemde confectieborders ('prefab-beplantingen') zijn mogelijk ook bij veel boerinnen in de smaak gevallen. De standaardborders zijn ontwikkeld voor droge arme grond, voor zware klei, voor zonnige ligging en voor halfschaduw.

Velderseweg 1. Bron: BHLIC. De foto's dateren uit 1980.

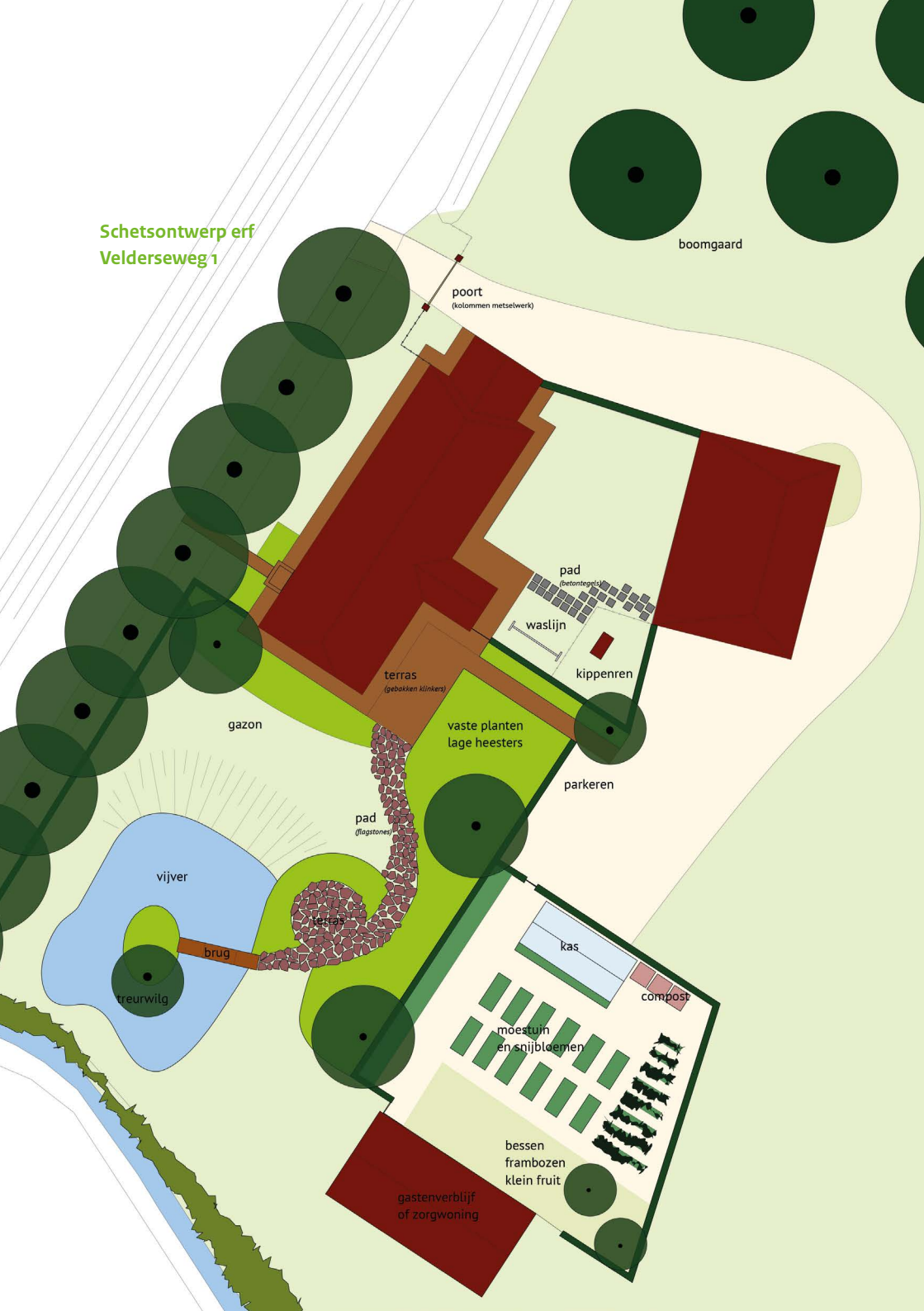
Goed bewaard: wederopbouwboerderij in Liempde

De boerderij aan de Velderseweg 1 in Liempde is een voormalige pachthoeve van het Mannengasthuis uit Esch (1492-1968). Er hebben verschillende boerderijen op deze plek gestaan; de aanwezigheid van een Vlaamse Schuur uit 1718 is een zichtbaar onderdeel van de geschiedenis. In 1948 is de langgevelboerderij hersteld. De eerdere boerderij is vervangen door een prachtige wederopbouwboerderij naar een ontwerp van architect Edmond Nijsten uit Vught. De boerderij is in de Delftse School-stijl gebouwd.

In oude luister herstellen

Het interieur van de boerderij is in de afgelopen decennia ingrijpend verbouwd. Ook aan de buitenzijde zijn enkele wijzigingen aangebracht. Sommige zo ingrijpend, dat de omliggende tuin met vlonder en water geen boerderijtuin meer is te noemen. De huidige eigenaren hebben echter de wens om de buitenzijde van de boerderij, het erfenis de tuin weer in oude luister te herstellen. Op de foto uit 1980 is een deel van de beplanting bij het voorhuis te zien. Op de voorgrond staat de Japanse Duizendknoop, een vaste plant die in de jaren '50 populair was en in tuinen werd aangeplant. Momenteel wordt de plant als een bedreiging voor de inheemse biodiversiteit gezien, vanwege de hardnekkige woekering en verspreiding. De plant staat nog steeds bij de boerderij.

Schetsontwerp erf Velderseweg 1

Plantoelichting Velderseweg 1

De laatste decennia heeft het boerenerf van Velderseweg 1 veel wijzigingen ondergaan. Het traditioneel melkveebedrijf is beëindigd en er is een boom- en coniferenkwekerij gestart met een kassencomplex van ca. 1.100 m². Het woninghuis is verbouwd en de tuin werd voorzien van een grote vijver met een hardhouten vlonder tegen de voorgevel van de boerderij.

In de situatie anno 2016 bestaat het oorspronkelijke erf tussen de boerderij en de Vlaamse schuur uit gras en is omzoomd door beukenhagen met leilinden. De kwekerijactiviteiten zijn gestopt en de boerderij krijgt in zijn geheel een woonfunctie met behoud van de uitstraling van de wederopbouwboerderij. De kassen worden gesloopt en op termijn wordt een gastenverblijf of zorgwoning aan het erf toegevoegd.

De hoofdropzet van het erf blijft ongewijzigd. De toegang naar het erf blijft aan de noordzijde van de boerderij en blijft om de Vlaamse schuur heen gaan. Het erf tussen de boerderij en de Vlaamse schuur wordt niet als traditioneel zanderf hersteld, maar het geheel krijgt wel een soberder en meer functionele uitstraling. De leilindes worden

verwijderd en er wordt een kippenren en een waslijn geplaatst.

De bestaande vijver wordt gedeeltelijk gedempt, zodat er ruimte ontstaat voor de boerderij om een border en gazon aan te leggen. Tegen de zuidoostgevel komt een terras met gebakken klinkers in een klassiek visgraatpatroon. Vanaf het terras is er zicht op het landschap en is het mogelijk om de siertuin in te lopen, naar een zitplek aan de vijver. Het pad en het terras worden uitgevoerd in flagstones: een veel gebruikt verhardingsmateriaal in de tuininrichting van de jaren vijftig. Het pad leidt langs een traditionele vaste planten- en heesterborder.

Op ruime afstand van de boerderij wordt een moestuin aangelegd. De moestuin is niet zichtbaar vanuit het woonhuis door de hoge border en de beukenhaag op de achtergrond. Mogelijk was de moestuin in de wederopbouwperiode veel kleiner van omvang, maar in de huidige tijd ondergaat de moestuin een ware revival en er is niets op tegen om daar de ruimte voor te nemen. Het erf en de tuin aan de Velderseweg in Liempde laten zo de verschillende lagen uit de geschiedenis van deze plek zien, waaronder herkenbare elementen uit de wederopbouwperiode.

Voor de tuin: beplantingssoorten uit de wederopbouwperiode (beknpte lijst)

Hagen (groenblijvend)	
Taxus	Taxus baccata
Levensboom	Thuja occidentalis
Schijncipres	Chamaecyparis lawsoniana 'Triomf van Boskoop'
Hemlockspar	Tsuga canadensis
Dwergmispel	Cotoneaster somonsii
Liguster	Ligustrum vulgare 'Atrovirens'
Struikkamperfoelie	Lonicera nitida
Zuurbes	Berberis thunbergii
Lavendel	Lavandula angustifolia
Hagen (bladverliezend)	
Beuk	Fagus sylvatica
Haagbeuk	Carpinus betulus
Meidoorn	Crataegus monogyna
Bottelroos	Rosa rugosa
Bergroos	Rosa glauca (vh Rosa rubrifolia)
Ganzerik	Potentilla fruticosa
Spierstruik	Spiraea x arguta 'Compacta'
Heesters	
Gelderse roos	Viburnum opulus
Dwergmispel	Cotoneaster
Mahoniestruik	Mahonia aquifolium
Zuurbes	Berberis
Ganzerik	Potentilla fruticosa
Witte kornoelje	Cornus alba 'Sibirica'
Sneeuwbes	Symphoricarpos chenaultii
Weigelia	Weigelia
Alpenbes	Ribes alpinum
Schijnhazelaar	Corylopsis spicata
Chinees klokje	Forsythia intermedia
Escallonia	Escallonia 'Donard Seedling'

Bomen	
Sierkers	Prunus cericefera 'Nigra'
Goudenregen	Laburnum x watereri 'Vossii'
Goudberk	Betula costata
Fluweelboom	Rhus typhina
Beverboom	Magnolia soulangeana
Vaste planten (beperkte selectie)	
Monnikskap	Aconitum
Artemisia	Artemisia
Herfstaster	Aster
Zilverkaars	Cimicifuga
Meisjesogen	Coreopsis
Ridderspoor	Delphinium
Koninginnekruid	Eupatorium
Ooievaarsbek	Geranium
Helenium	Helenium
Zonnebloem	Helianthus
Vuurpijl	Kniphofia
Lavatera	Lavatera
Macleaya	Macleaya
Vlambloem	Phlox
Longkruid	Pulmonaria
Zonnehoed	Rudbeckia
Salie	Salvia
Hemelsleutel	Sedum
Gulden roede	Solidago
Kogelboterbloem	Trollius
Hartlelie	Hosta
Spiraea	Astilbe
Daglelie	Hemerocallis

Kaart van De Scheeken in 1970 (ruilverkavelingsgedeelte). De gevolgen van Ruilverkaveling De Scheeken zijn merkbaar (uit Atlas van de Wederopbouw).

Bronnen

Abbing & Zn, Fa. J., (Zeist, 1956). Populaire vaste planten in de tuin.

Andela, Gerrie.(Bussum 2000). Kneedbaar landschap, kneedbaar volk. De heroïsche jaren van de ruilverkaveling in Nederland.

Bleumink, Hans, CeesJan Frank & Jan Neefjes (Overland en het Monumenten Advies Bureau Boxtel/Nijmegen, september 2014). Wederopbouwgebied De Scheeken Verkennend onderzoek naar de cultuurhistorische, landschappelijke en bouwkundige waarden.

Buwalda, Elly, (Van Holkema & Warendorf N.V. Amsterdam, 1953). De tuin van het moderne landhuis.

Deunk, Gerritjan (Amsterdam, lente 2014). Tuinen van de Wederopbouw, Onze Eigen Tuin, pag. 38 - 40.

Esch, Ad van (Sint-Oedenrode, lente 2012). Wederopbouwboerderijen in Sint-Oedenrode, Heemschild, driemaandelijkse uitgave van Heemkundige Kring De Oude Vrijheid te Sint-Oedenrode, Jaargang 46, nummer 1, pag. 1 -13.

Lamberts, Bé (Zeist, december 2007). Boerderijen Categorieaal onderzoek wederopbouw 1940 – 1965. In opdracht van het Projectteam Wederopbouw van de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten.

Loeff, Karel, Leon van Meijel, Pauline Opmeer (Zeist, maart 2005). Het vrijstaande woonhuis Categorieaal onderzoek wederopbouw 1940-1965. In opdracht van het Projectteam Wederopbouw van de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten.

Ruys, Mien, (N.V. Uitgeversmaatschappij Kosmos, Amsterdam). Borders. Hoe men ze maakt en onderhoudt.

Ruys, Mien, (Moussault's Uitgeverij BV Baarn, 1979). Het nieuwe vaste plantenboek.

Visser, Rik de (Uitgeverij Blauwdruk Wageningen, 1997). Het landschap van de landinrichting Een halve eeuw landschapsbouw.

Colofon:

Uitgave: Stichting de Brabantse Boerderij
Tekst: Annerie van Daatselaar
Tekstredactie: Manon Pel
Vormgeving: Pats! concept & creatie
Schetsontwerp erf: Annerie van Daatselaar
Coördinatie: Van 't Laar Hof
Foto's: BHIC, Annerie van Daatselaar

SdBB brabantse
boerderijen, bijge-
bouwen, erf en cultuurlandschap.

